

THE CONCEPT OF APARNESIS ÎN THE ARCHEOLOGY OF EUROPEAN IDENTITY

Adriana Cîteia

Senior Lecturer, PhD., „Ovidius” University of Constanța

Abstract: The study aim to explain one of the most interesting concepts in European Philosophy of Identities. The sources of the term are the greek New Testament and the Christian Philosophy. The archeology of identity in the European Space has also sources in the Greek antique context of the split identity, by divine power infusion, or by the exiting from the Self in the antique and medieval context of the parepidemical identity. Thus were needed adaptations to the historical and eschatological contexts.

Keywords: identity, aparnesis, philosophy, archetipology.

Definirea identității s-a făcut în Europa bizantină, dinspre comunitate spre individ, dinspre *eshaton* spre prezentul istoric.

În Occident, procesul a fost invers: deși modelată în tiparele de gândire ale religiozității creștine, aventura *parepidemică*- a individului străin și călător pe pământ a fost fie o alternativă la individualismul autonom, fie o fațetă a acestuia, ceea ce a conferit identității individuale un caracter dualist.

În perioada postaugustiniană, explorarea identității individuale începe cu aventura căutării lui Dumnezeu *in interiore homine*¹ și continuă, până la Sebastian Brandt și Erasmus din Rotterdam cu efortul de a desface raportul perihoretic sine-Divinitate. Individualismul ipostatic, promovat de Reformă în dubla ipostază a *atritiei* și *contritiei*, s-a dovedit a fi constrângător, pentru delimitarea de sine fiind necesare cel puțin trei sisteme de referință:

-*criptomnezic*, centrat pe memoria subiectivă,

-*arhetipal*, raportat la un orizont filosofico-religios de semnificații, ale cărui axe sunt deopotrivă precreștine și creștine,

-*parepidemic*, centrat pe scopul itinerariului identitar, definit în termenii furnizați de dogmatica creștină.

În Evul Mediu creștin, identitatea politică și religioasă a fost rezultatul unui efort eroic de cucerire, de căutare a Paradisului terestru, izolarea fiind o formă de nostalgie a Edenului pierdut, dar și un model de viață angelică, la limita dintre *civitas terrena* și *civitas Dei*.

Ideea de scindare a universului într-o zonă paradisiacă și una infernală, zone diferite din punct de vedere ontologic și separate de *phragmos*- granița dintre lumea locuită și Paradis, dintre Paradis și Infern a fost transmisă filosofiei medievale de gândirea creștină, simultan cu variantele hermetice, gnostice, neoplatonice și iudaice târzii, care au încurajat aspirațiile mistice către Regatul Celest, refugiul ultim din fața barbarilor, necredincioșilor, ereticilor. Paradigma augustiniană a Cetății lui Dumnezeu excludea însă orice formă de „cunoaștere de dragul cunoașterii”, din perspectiva augustiniană, ca și din cea a lui

¹ Sfântul Agustin, *Confesiuni*, Editura Humanitas, București, 2017, VIII, 9.

Tertullian² *sacrificium intellectus* fiind singura cale de acces din Cetatea terestră în Cetatea lui Dumnezeu³.

În secolele V-VI, modelul dionisian de *agnosia gnosis*- cunoaștere prin necunoaștere recapitulează în manieră apofatică modalitățile de acces în spațiul divin⁴.

Augustin definea în *De civitate Dei*, distanța dintre cetatea lui Dumnezeu- *Civitas Dei coelestis* și cetatea lumii- *Civitas Dei peregrinas*, ca pe o consecință a confuziei între *uti* și *frui*- a te folosi și a-i servi lui Dumnezeu. În concepția augustiniană, istoria lumii are aspectul dualist al raportului dintre cetatea lui Dumnezeu și cetatea diavolului, dintre cetatea lui Abel și cea a lui Cain⁵.

Așadar, în Europa bizantină, identitatea individuală a fost definită la granița dintre prezentul istoric și viitorul parousianic, relația dintre cele două enstaze temporale fiind una de bună vecinătate.

Verbul neotestamentar *aparneisthai* – are sensul lepădării, al renunțării la sine: „cine vrea să-mi urmeze, să se lepede de sine”⁶. Pentru verbul *a urma*, *Evanghelia după Matei* utilizează varianta *elthein*, iar *Evanghelia după Marcu*, *akolouthein*, cu sensul *a se supune, a asculta*.

Arhetipul parepidemic- al individului strain și călător pe pământ este caracterizat de lepădarea de sine: *aparnesis, arnesis*⁷. Lepădarea de sine este însă sinonimă, în același context neotestamentar cu lepădarea de lume ca loc al păcatelor⁸ și cu schimbarea radicală a modului de gândire: creștinul, străin și călător pe pământ trebuie „să gândească cele ale lui Dumnezeu, nu cele ale oamenilor”⁹.

Aparnesis definește o sumă de renunțări specifice identității parepidemice¹⁰, echivalente la scară umană ale *kenozei* christice. *Parepidemia* se definește astfel pe o dublă exigență: a credinței necondiționate, însoțite de efortul desăvârșirii liber asumate (*ei tis thelei, autexousia*) și pe exigența definirii de sine prin imitarea modelului absolut. *Aparnesis* este descoperirea în cea mai profundă intimitate, a prezenței divine, asumarea rațiunii divine ca sursă a *fronesis*-ului uman (îndemnul *froneis ta tou theou*, din Matei 16, 23).

Fuziunea între rațiune și credință a pus însă, în pericol atât puritatea credinței (un exemplu fiind apariția doctrinelor eretice raționaliste¹¹) cât și independența rațiunii (gândirea dogmatică postcalchedoniană). După Fericitul Augustin, filosofia occidentală a simțit acut nevoia de a separa gândirea dogmatică de cea filosofică¹².

Identitatea aparnetică a redefinit raportul dintre om și Dumnezeu, afirmând posibilitatea participării umane la ființa divină prin renunțarea la identitatea individuală (golirea de sine) și redefinirea de sine, intermediată de modelul divin.

„Asumarea crucii”¹³ ca sens secundar al lui *aparnesis* ar putea fi interpretată ca o comunicare substanțială a Creatorului către creația sa, amestec (*anakrasis*) divino-uman, compatibilitate cu divinul. Asumarea crucii ca formă de *anakrasis* (amestec, fuziune,

² Carl Gustav Jung, *Tipurile psihologice*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 15-27.

³ Arthur Koestler, *Lunaticii. Evoluția concepției despre univers de la Pitagora la Newton*, Editura Humanitas, București, 1995, p. 75.

⁴ Sfântul Dionisie Areopagitul, *Opere complete*, Editura Paideia, București, 1996, p. 247-257.

⁵ Aurelius Augustinus, *De civitate Dei*, Editura Științifică, București, 1998, 15, 1.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Luca 9, 23.

⁸ Matei 16, 26.

⁹ Matei 16, 23

¹⁰ simplitatea, lipsa grijilor lumești, renunțarea la bunuri, înstrăinarea, monotropia. Antoine Guillaumont, *Originile vieții monahale*, Editura Anastasia, București, 1998, *passim*.

¹¹ Arianismul, și nestorianismul.

¹² A. Scrima, *Antropologia apofatică*, Editura Humanitas, București, 2005, p. 166-168.

¹³ Matei 16, 24.

întâlnire¹⁴) semnifică definirea de sine prin coincidența contrariilor ontologice, prin întâlnirea divinului cu interioritatea umană. Prin *aparnesis*, individualitatea devine obiect al intervenției divine. *Aparnesis* capătă importanța unui itinerariu al descoperirii „împărăției interioare”¹⁵, o modalitate de realizare a omului îndumnezeit ca și categorie ontologică nouă¹⁶.

Aparnesis poate avea, însă și un alt sens. Teoriile antropogenezei *kata eikon*, au semnalat, încă din secolul al IV-lea¹⁷ prezența trăsăturilor esențiale ale arhetipului divin în om. Caracterul incognoscibil al divinității se transferă astfel incognoscibilității omului¹⁸. Lepădarea de sine capătă sensul de abandon al efortului de autocunoaștere, simultan cu recunoașterea unei „interiorități de taină”¹⁹ care garantează legătura cu Creatorul.

Pentru Dionisie Areopagitul, *fronesis ta tou theou* este itinerariul minții în Dumnezeu, posibil printr-o succesiune de negații prin care mintea înlătură ceea ce poate fi cunoscut, pentru a ajunge la incognoscibilul divin. *Fronesis ta tou theou* este sinonimă cu *agnosis gnosis*- cunoașterea prin ignoranță²⁰, definită de Dionisie Areopagitul. *Aparnesis* scurtează distanța dintre om și Dumnezeu, „conectând individul la polul său divin”²¹.

Lepădarea de sine ca renunțare la înțelepciunea lumii a avut pentru Nicolaus Cusanus²² dimensiunile unui „post intelectual”: „cunoașterea este obișnuită să nu se mai hrănească cu cunoștințe, spiritul omenesc să nu mai măsoare lumea”²³.

Aparnesis ca fronesis tou theou este ignoranța asumată de intelectul care îl caută pe Dumnezeu, ignoranța edificatoare, loc în care Cusanus pare a relua mai vechea temă *sacrificium intellectus*, din opera lui Tertullian²⁴. Lepădarea de sine garantează, în gândirea cusaniană fuziunea identității individuale cu unitatea divină și formarea individualității ipostatice²⁵.

Aparnesis este atributul identității creștine saturate, al autocunoașterii prin ignorarea de sine.

Aparnesis poate avea dublul sens de:

a. *sacrificium intellectus*- explorarea interiorității iraționale, a fundamentelor credinței, prin renunțarea la demersul filosofic și științific și prin negarea lumii ca loc al păcatului²⁶ și

b. *sacrificium animae*- renunțarea la legătura afectivă cu lumea, suspendarea îngăduinței față de sine.

Identitatea individuală se redefineste prin înlăturarea ipostazelor identitare aflate în dezacord cu parepidemia creștină și redefinirea de sine, în jurul unui nucleu identitar axial de tipul sine-divinitate.

Metamorfoza *spagirică*²⁷- prin separarea și reunificarea ipostazelor identitare evocă o dependență, o definire de sine mediată, raportată la divinitate, dar și descoperirea de sine prin

¹⁴ A. Scrima, loc.cit.

¹⁵ Matei 12, 28; 19, 24; Marcu 10, 14.

¹⁶ F. Vernet, *La spiritualité médiévale*, Bloud et Gay, 1929, p. 191-192.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Grigorie de Nyssa, „De hominis opificio”, XVI, *Patrologia Graeca.*, tom 44, col. 1184 A.C.

¹⁹ Ioan Damaschinul, „De imaginibus”, III, 17, *Patrologia Graeca*, tom 94, col. 1837 B.

²⁰ *Teologia mistică*, I, în vol. Opere complete și scholiile Sfântului Maxim Mărturisitorul, Editura Paideia, București, 1996, traducere, introducere și note Dumitru Stăniloiaie, p. 305.

²¹ *Ibidem*, p. 65.

²² Nicolaus Cusanus, *De docta ignorantia*, Editura Polirom, Iași, 2008, p. 596.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Tertullian, *De carne Christi*, 5, apud T. D. Barnes, *Tertullian: a literary and historical study*, Oxford University Press, 1971.

²⁵ *De docta ignorantia*, I, 9, p. 72.

²⁶ Jung, *Tipurile psihologice*, ed.cit., p. 21.

²⁷ Verbele grecești *spao*- a despărți, a separa + *ageiro*- a uni, a lega.

misionarat, asceză, lepădarea de povara subiectivității care îngreunează întâlnirea cu divinul, ca modalitate de întâlnire cu sinele.

Vocabularul dogmatic a utilizat termenul *ipostas* pentru a desemna ceea ce individualizează persoanele Treimii, fără a afecta unitatea de esență și intermobilitatea trinitară (*perihoreza*)²⁸. Termenul a fost util în polemica cu ereziile subordinaționiste²⁹, și a fost preluat, cu consecințe majore, în antropologia dogmatică.

Dacă omul a fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu (*kata eikon kai homoioima*), axa sa identitară este de natură ipostatică? Autonomia sa este circumscrisă liberului arbitru sau poate fi definită și prin devierea polului identitar de la divinitate către sine?

Termenul *ipostas* are cel puțin două semnificații în filosofia creștină: uneori a fost tradus prin existență, fără consecințe dogmatice majore, alteori se referă la ceea ce există prin sine însuși. În antropologia creștină, termenul *ipostas* definește identitatea individuală, capabilă de metamorfoză, în sensul pozitiv al *anakainozei* sau în sensul negativ, *paraipostatic*³⁰, în virtutea creării omului după chipul și asemănarea lui Dumnezeu și a înzestrării lui cu liber arbitru. Individul uman este un ipostas înzestrat cu rațiune³¹.

Dogma theandrismului chistic a sporit însă confuzia identitară: există un ipostas sau două în Christos? (întrebări cu evidente nuanțe monofizite). Dacă omul a fost creat *kata eikon*, are o natură dublu ipostatică? Care este elementul care face diferența între ipostas și individualitate?

Anakainoza individuală, posibilă prin crearea omului *kata eikon* a dus la definirea persoanei umane ca „duh întrupat”, (*nous*) legat de o natură animală pe care o enipostaziază, căreia îi rămâne juxtapus, dominând-o³². După secolul al IV-lea, în literatura dogmatică *nous* a fost explicat ca loc al libertății, facultate a autodeterminării. Identitatea individuală este definită, în același context drept capacitatea individului de a se distinge de propria sa natură, de a o depăși conținând-o, de a o enipostazia.

Pentru om ca ipostas creat³³, metamorfoza se poate produce în sens pozitiv (*epektasis*, *anakainosis*), dar și în sens negativ, *paraipostatic*³⁴, ca rezultat al capacității umane de autodeterminare. Confuziile în definirea identității individuale și a metamorfozei identitare au persistat, accentuate de problematica voinței personale.

În creștinism, voința proprie se află într-o contradicție ireconciliabilă cu voința comună a Bisericii ca trup al lui Christos. Individualitatea ipostatică nu se poate defini decât prin relația cu divinitatea și nu prin opoziție cu ceea ce este impropriu eului. Individualitatea ipostatică nu se construiește în jurul unui sine particular, ci în jurul unui sine theandric³⁵, dobândit prin crearea omului *kata eikon*. În acest context, identitatea multiplă, *poliipostatică* este rezultatul îndepărtării de Dumnezeu, al păcatului adamic și al păcatelor personale.

Identitatea poliipostatică poate fi definită și ca identitate parepidemică cu sens colectiv³⁶, suma tuturor identităților individuale, având Biserica drept conștiință unică de sine.

²⁸ Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, III, 2, Editura Scripta, București, 1993, p. 98.

²⁹ Adolf von Harnack, *Istoria dogmei. Introducere în doctrinele creștine fundamentale*, Editura Herald, București, 2006, p. 194-199.

³⁰ Nikolaos Matsoukas, *Istoria filosofiei creștine*, Editura Bizantină, București, 2000, p. 191-219.

³¹ Vladimir Loski, *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, Editura Anastasia, București, 2002, p. 105-134.

³² *Ibidem*, p. 113.

³³ Maxim Mărturisitorul, *De Ambiguis* 10, 38, 1180B-C.

³⁴ N. Matsoukas, *op. cit.*, p. 199.

³⁵ Divino-uman.

³⁶ Matei 18, 20.

Persistă însă o incertitudine: individualismul ipostatic este rezultatul unei depersonalizări voite sau este doar un model rezultat din speculația dogmatică asupra creării *kata eikon*, fără consecințe practice notabile?

În creștinism, distanțarea de lume presupune reîntoarcerea către sine³⁷ (prin autocunoaștere și transcenderea sinelui³⁸, coborârea mistică în abisul smereniei³⁹, sacrificiul intelectului⁴⁰, *epektază*⁴¹ etc), viața angelică⁴² (*bios angelikos*), contestarea realităților politice și sociale cu mijloacele alteralității simulate⁴³.

Vocația parepidemică a creștinismului a determinat „retragerea din lume” (*egredere, anahoreo*), construirea paradigmei antilumii (*metakosmia*), afirmarea idealului vieții angelice (*bios angelikos*). Monahismul pustiei a propus lumii creștine un nou sistem axiologic, inspirat din poruncile christice (*entolai tou kyriou*)⁴⁴. Devalorizarea etnicității, renunțarea la bunurile materiale, sărăcia, monotropia au răsturnat valorile cetății terestre instituind valorile Împărăției lui Dumnezeu.

BIBLIOGRAPHY

- Aurelius Agustinus, *Confesiuni*, Editura Humanitas, București, 2017
 Aurelius Augustinus, *De civitate Dei*, Editura Științifică, București, 1998
 Barnes, T. D., *Tertullian: a literary and historical study*, Oxford University Press, 1971.
 Bremond, Jean, *Părinții pustiei*, Editura Nemira, București, 2002
 Dionisie Areopagitul, *Opere complete*, Editura Paideia, București, 1996
 Foucault, Michel, *Istoria nebuniei în epoca clasică*, Editura Humanitas, București, 2005
 Guillaumont, Antoine, *Originile vieții monahale*, Editura Anastasia, 1998
 von Harnack, Adolf, *Istoria dogmei. Introducere în doctrinele creștine fundamentale*, Editura Herald, București, 2006
 Ioan Damaschin, *Dogmatica*, Editura Scripta, București, 1993
 Jung, Carl, Gustav, *Tipurile psihologice*, Editura Humanitas, București, 1997
 Koestler, Arthur, *Lunaticii. Evoluția concepției despre univers de la Pitagora la Newton*, Editura Humanitas, București, 1995
 Lilienfeld, Fairy, *Spiritualitatea monahismului timpuriu al pustiei*, Editura Mitropolia Olteniei, 2006
 Loski, Vladimir, *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, Editura Anastasia, București, 2002
 Matsoukas, Nikolaos, *Istoria filosofiei creștine*, Editura Bizantină, București, 2000
 Moreschini, Claudio, *Istoria filosofiei patristice*, Editura Polirom, Iași, 2009
 Nicolaus Cusanus, *De docta ignorantia*, Editura Polirom, Iași, 2008
 Scrima, A., *Antropologia apofatică*, Editura Humanitas, București, 2005
 Taylor, Charles, *Sources of the Self*, Cambridge University Press, 1989

³⁷ Augustin, *De quantitate animae*, XX, 34, apud Charles Taylor, *Sources of the Self*, Cambridge University Press, 1989, p. 127-143.

³⁸ Augustin, *De vera religione*, XXXIX, 72.

³⁹ Pseudo Dionisie Areopagitul, *Teologia mistică*, Editura Paideia, București, 1999, *passim*.

⁴⁰ Claudio Moreschini, *Istoria filosofiei patristice*, Editura Polirom, Iași, 2009, p. 176-208.

⁴¹ Antoine Guillaumont, *Originile vieții monahale*, Editura Anastasia, 1998.

⁴² Jean Bremond, *Părinții pustiei*, Editura Nemira, București, 2002.

⁴³ Michel Foucault, *Istoria nebuniei în epoca clasică*, Editura Humanitas, București, 2005, p. 7-48.

⁴⁴ Fairy von Lilienfeld, *Spiritualitatea monahismului timpuriu al pustiei*, Editura Mitropolia Olteniei, 2006, p. 43.